

Іванов Євген Іванович

кандидат економічних наук,

начальник відділу аналізу і прогнозування міжнародної торгівлі

Державного науково-дослідного інституту

інформатизації та моделювання економіки

ВПЛИВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

На сучасному етапі в економічній дискусії викристалізувались три основні аргументи, які пов'язують диверсифікацію зовнішньої торгівлі з економічним зростанням. У рамках цих аргументів диверсифікація у зовнішньоторговельному секторі розглядається як засіб:

- стабілізації валютних надходжень від експорту;
- еволюції у бік виробництва та збуту більш складних і цінних благ;
- розширення доступу до іноземних сировини, комплектуючих і засобів виробництва.

Використання диверсифікації як засобу стабілізації валютних надходжень пояснюється тим, що для країн з високим рівнем товарної концентрації експорту, як правило, притаманна значна частка сировинної продукції у структурі поставок на зовнішні ринки. Світові ціни на таку продукцію надзвичайно нестабільні, що наражає відповідні країни на суттєві ризики та постійну невизначеність щодо здатності підтримувати платоспроможність без допомоги зовнішніх кредиторів. Поширеним явищем у таких країнах, що значно ускладняє ситуацію, є наявність негативного сальдо платіжного балансу, адже сировинно-орієнтовані економіки відчують значну потребу в імпорті засобів виробництва, проміжної продукції та готових виробів для розбудови власної переробної промисловості, а також для задоволення попиту населення на споживчі товари. Більше того, співвідношення експорту до валового продукту в країнах, що розвиваються, зазвичай набагато вищі, ніж у розвинутих

країнах. Вищий рівень відкритості визначає набагато сильнішу вразливість відповідних країн до цінових коливань на світових ринках сировини. За таких умов періодичні обвали експортних надходжень посилюють девальваційний тиск на національну валюту, що загострює макроекономічну невизначеність й обмежує притік (або стимулює відтік) інвестицій [1]. Будучи слабко інтегрованими у світові фінансові ринки, країни – експортери сировини не можуть залучити достатні обсяги запозичень, щоб зберегти попередній рівень споживання за несприятливої кон'юнктури, що призводить до скорочення сукупного попиту та подальшого витка рецесії. Під тиском цих негативних чинників у низці секторів занепадають виробничі потужності, вивільнюється та декваліфікується робоча сила, а ці процеси не можливо усунути просто відновленням позитивного цінового тренду на сировину в посткризовий період.

Хоча проблеми значної концентрації експорту притаманні насамперед для сировинних економік, логіка використання диверсифікації як засобу стабілізації валютних надходжень поширюється щодо випадків надмірного покладання на експортні доходи від будь-яких видів товарів, навіть високотехнологічних. Не дивлячись на те, що ризики погіршення умов торгівлі промисловими товарами нижчі, істотна концентрація в експорті будь-якого з них все одно залишає економіку вразливою перед раптовими змінами кон'юнктури на світовому ринку. (Не слід випускати з уваги й те, що значна частка певної продукції в експорті зумовлює монопольне становище, а разом з ним і високий вплив її виробників на економічні й політичні процеси, що зрештою може призводити до наслідків, згубних для національного добробуту). Таким чином, диверсифікація торгівлі забезпечує захист від цінових коливань на зовнішніх ринках, що позитивно впливає на економічне зростання. Ця її властивість одержала назву «ефект портфоліо» за аналогією з тим, як інвестори на фінансовому ринку формують портфель з цінних паперів різних компаній для мінімізації ризику втрати доходів через можливе банкрутство однієї з них [2, с. 116]. Принцип дії «ефекту портфоліо» простий: чим вищий рівень диверсифікації

експорту, тим менш волатильні доходи від нього, а чим менш волатильні доходи від експорту, тим менші відхилення спостерігаються в показниках зростання ВВП.

Розглядаючи диверсифікацію крізь призму еволюції у бік виробництва та збуту більш складних і цінних благ, під нею розуміють здійснення структурних змін в економіці, що слугуватимуть джерелом внутрішнього зростання. Спершу це проявляється на рівні компаній, що переходять до виготовлення складніших товарів з вищим рівнем оброблення на основі використання інновацій. Далі відповідні зрушення поширюються на цілі галузі й промисловість загалом, приводячи до структурних змін на національному рівні. Зрештою це впливає на експорт, в якому зростає частка високотехнологічної продукції з унікальними характеристиками, що збільшує національний дохід.

Позитивний вплив такої диверсифікації на економічне зростання проявляється не стільки у підвищенні доходів, скільки у формуванні підґрунтя для довгострокового розвитку через здобуття країною порівняльних переваг у виробництві й експорті ширшої номенклатури товарів. Чим більше різновидів продукції виробляє і постачає країна на зовнішні ринки, тим більші можливості щодо залучення інвестицій та використання новітніх технологій і тим ширша база для підвищення продуктивності праці й розвитку людського капіталу. Тому з диверсифікаційними зрушеннями пов'язують ряд позитивних ефектів, що не піддаються безпосередньому оцінюванню, але мають визначальний вплив на розвиток економічних систем. Зокрема, це ефекти від розвитку інфраструктури, підвищення рівня доступу та якості її послуг, які не можуть бути імпортовані (*non-tradable inputs*). Це також ефекти від навчання в процесі виробництва (*learning-by-doing*) та експорту (*learning-by-exporting*), які ведуть до підвищення продуктивності внаслідок набуття підприємствами досвіду з вирішення складніших технічних та організаційних проблем у міру виходу на зовнішні ринки з новими товарами й послугами. Існування цих ефектів пояснюється можливістю використання експортерами інформації, одержаної від взаємодії з іноземними покупцями, конкурентами,

постачальниками й іншими ринковими агентами. Відповідну інформацію можна використати з метою вдосконалення контролю якості, адаптації технічних характеристик до потреб іноземних споживачів, оптимізації витрат на здійснення ЗЕД і здобуття інших переваг, що виникають завдяки налагодженню тісного зворотного зв'язку з контрагентами з інших країн у процесі експортної діяльності.

Диверсифікація імпорту проміжної продукції (сировини, комплектуючих, обладнання) несе вигоди, пов'язані з одержанням національними виробниками доступу до дешевших та/або якісніших вхідних ресурсів для перероблення їх на готову продукцію, а також до технологій, втілених в іноземних засобах виробництва. Механізмами зростання продуктивності при цьому виступають якість іноземних проміжних товарів та їх взаємодоповнюваність із внутрішніми вхідними ресурсами і виробничими процесами [3].

Вплив якості переважає, якщо іноземні проміжні товари взаємозамінні з вітчизняними аналогами й можуть бути ефективніше використані у виробництві кінцевої продукції. Тоді відповідні галузі промисловості переорієнтовуються на споживання іноземних проміжних товарів, підвищуючи продуктивність та конкурентоспроможність, в той час як внутрішні виробники проміжних товарів, які програли конкуренцію іноземним, йдуть з ринку, через що скорочуються відповідні виробництва й зростає рівень безробіття. Загальний вплив на динаміку зростання економіки визначається тим, який з наведених ефектів переважатиме – позитивний від підвищення продуктивності у виготовленні кінцевої продукції чи негативний від скорочення виробництва проміжної продукції.

Взаємодоповнюваність має місце, якщо проміжні товари іноземного та внутрішнього виробництва не є досконалими заміниками, а тому переробна промисловість потребує їх поєднання для максимізації випуску. За таких умов диверсифікація імпорту не лише не шкодить внутрішнім виробникам проміжних товарів, а може й привести до підвищення попиту на їх продукцію, оскільки формує передумови для активізації виробництва в країні готових товарів. Взаємодоповнюваність діє здебільшого при диверсифікації імпорту

проміжної продукції і засобів виробництва, що втілюють нові технологічні рішення (новітні комплектуючі, інноваційне обладнання тощо), завдяки чому виробники готової продукції одержують можливість переймати та застосовувати передові технічні рішення через дослідження характеристик ввезеного обладнання, агрегатів та комплектуючих. Як результат, здійснений завдяки диверсифікаційним процесам імпорту підвищує поточну продуктивність переробного виробництва й зумовлює перспективи її подальшого зростання завдяки освоєнню передових технологій. Описаний ефект відомий як навчання через імпорту (*learning-by-importing*) [4, с. 803]. Окреслені властивості диверсифікації імпорту вказують, що вона може виступати чинником розширення номенклатури продукції, яка виробляється та експортується країною. Це визначає тісний взаємозв'язок і взаємозалежність між диверсифікаційними зрушеннями у виробничому та зовнішньоторговельному секторах, а також засвідчує, що частина експорту країни є похідною від імпорту.

Отже, диверсифікація у сфері зовнішньої торгівлі закладає підвалини для стійкого економічного зростання і пришвидшення його темпів шляхом зниження ризиків концентрації на окремих видах діяльності, збільшення кількості «точок зростання» в господарстві та каналів залучення інвестицій і технологій, запуску супутніх позитивних зрушень в інституційному й інфраструктурному секторах. Диверсифікаційні процеси у виробництві, експорті та імпорті прискорюють і підсилюють один одного, тому що тісно взаємопов'язані. Організація їх ефективної взаємодії приводить до якісних структурних зрушень в економічній системі на засадах розвитку виробництва й експорту продукції з вищим рівнем оброблення і доданої вартості. Безпосередній вплив диверсифікації зовнішньої торгівлі на показники зростання відбувається через відкриття нових виробництв і підвищення рівня продуктивності діючих.

Література:

1. Agosin M.R. Trade and Growth: Why Asia Grows Faster than Latin America. Washington : IBD, 2006. URL: <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Trade-and-Growth-Why-Asia-Grows-Faster-than-Latin-America.pdf>
2. Agosin M.R. Export Diversification and Growth in Emerging Economies. *CEPAL Review*. 2009. No. 97. P. 115–131.
3. Halpern L., Koren M., Szeidl A. Imported Inputs and Productivity. *American Economic Review*. 2015. Vol. 105. No. 12. P. 3660–3703.
4. Cadot O., Carrere C., Straus-Kahn V. Trade Diversification, Income, and Growth: What Do We Know? *Journal of Economic Surveys*. 2013. Vol. 27. Issue 4. P. 790–812.